

LİSE ÖĞRENCİLERİ ARASINDA DİJİTAL ŞİDDET: SİBER ZORBALIK, AKILLI TELEFON BAĞIMLILIĞI VE MEDYA OKURYAZARLIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİ¹

DIGITAL VIOLENCE AMONG HIGH SCHOOL STUDENTS: THE RELATIONSHIP BETWEEN CYBER BULLYING, SMARTPHONE ADDICTION AND MEDIA LITERACY

Halim GÜRKAN², Ecem ATABAY³, Deniz Mertkan GEZGİN⁴

ÖZ: Çalışmanın amacı lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri ile akıllı telefon bağımlılığı, medya okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Çalışma grubunu, Edirne İli Uzunköprü ilçesinde çeşitli devlet okullarının 431 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Veriler 2020-2021 eğitim-öğretim yılı Şubat-Nisan ayları arasında gönüllülük esasına göre Google Anketler vasıtasıyla toplanmıştır. Analiz sürecinde Mann Whitney-U, Kruskal Wallis-H ve Spearman korelasyon testi kullanılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeylerinin düşük seviye olduğu gözlemlenmiştir. Cinsiyet açısından erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre siber zorbalık eğiliminin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada diğer değişkenler olan sınıf düzeyi, okul türü, ebeveynlerin birlikte olma durumu, ebeveynlerin ekonomik durumu ve internette tercih edilen uygulama türü açısından lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. İlişkisel açıdan bulgular incelendiğinde siber zorbalık ile diğer değişkenlerden akıllı telefon bağımlılığı arasında pozitif yönde anlamlı zayıf bir ilişki ve siber zorbalık ile medya okuryazarlık arasında ise negatif yönde anlamlı zayıf bir ilişki ortaya çıkmıştır. Çalışmada bulgular üzerinden tartışmalar yürütülecek ve öneriler sunulacaktır.

ABSTRACT: The purpose of the study is to examine the relationship between high school students' cyberbullying levels and their smartphone addiction and media literacy levels. The study group consists of 431 high school students from various public schools in Uzunköprü, Edirne Province. Data were collected through Google Surveys on a voluntary basis between February and April in the 2020-2021 academic year. Mann Whitney-U, Kruskal Wallis-H and Spearman correlation test were used in the analysis process. According to the findings of the study, it was observed that the cyberbullying level of high school students was low. In terms of gender, it has been determined that male students have a higher cyberbullying tendency than female students. In the study, it was observed that there was no significant difference between the cyberbullying levels of high school students in terms of grade level, school type, parental coexistence, parents' economic status and the type of application preferred on the Internet. When the findings are examined from a relational point of view, a positive and significant weak relationship were found between cyberbullying and smartphone addiction, and also a negative and significant weak relationship between cyberbullying and media literacy. In the study, discussions will be carried out on the findings and suggestions will be presented.

Anahtar sözcükler: Siber zorbalık, medya okuryazarlık, lise öğrencileri, teknoloji bağımlılığı, ilişkisel çalışma

Keywords: Cyberbullying, media literacy, high school, technology addiction, correlational study

Bu makaleye atf vermek için:

Gürkan , H. , Atabay,E. ve Gezgın,D., M.(2022). Lise öğrencileri arasında dijital şiddet: siber zorbalık, akıllı telefon bağımlılığı ve medya okuryazarlığı arasındaki ilişki, *Trakya Eğitim Dergisi*, 12(3), 1799-1820

Cite this article as:

Gürkan , H. , Atabay,E. & Gezgın,D., M.(2022). Digital violence among high school students: the relationship between cyber bullying, smartphone addiction and media literacy, *Trakya Journal of Education* , 12(3), 1799-1820

1 Bu çalışma, T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü BÖTE Anabilimdalında birinci yazar tarafından üçüncü yazar danışmanlığında yürütülmüş olan "Lise öğrencilerinin siber zorbalık ile Medya okuryazarlık ve akıllı telefon bağımlılığı arasındaki ilişkinin İncelenmesi: Uzunköprü ilçesi örneği" adlı tezden üretilmiştir.

2 Bilg. Öğretmeni, Edirne İl Eğitim Müdürlüğü, Uzunköprü Mahmut Arif Dilmen Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Edirne, Türkiye, halimgurkann@gmail.com, 0000-0001-7373-8733.

3 Uzm. Klinik Psikolog, Yeşilay Danışmanlık Merkezi (YEDAM), Edirne, Türkiye, ecem.atabay@yesilay.org.tr, 0000-0002-3009-8980.

4 Doç.Dr. Trakya Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Bilgisayar Mühendisliği, Edirne, Türkiye, mertkan@trakya.edu.tr, 0000-0003-4688-043X.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

One of the problems faced by internet users around the world is undoubtedly cyberbullying. According to a definition in the literature for cyberbullying, it is expressed as "behaving technically or relationally harmful to individuals or groups through information and communication technologies (ICTs)" (Arıca, 2011). In the message given by UNICEF, it was reported that 70,6 percent of the youth in the 15-24 age group using the Internet worldwide are exposed to dangers due to events such as violence, cyberbullying and digital harassment, and they have to struggle with them (UNICEF, 2019). According to the studies carried out, cyberbullying acts are increasing day by day around the world (Yazgılı & Baykara, 2021). Due to these increasing cyberbullying behaviors, cyber victims experience psychological pressures. Because of these psychological pressures and exclusions, painful situations that can lead to suicide may occur (Yazgılı & Baykara, 2021).

In addition, another risky situation facing adolescents is smartphone addiction. Smartphone addiction is an impulse control disorder that can occur due to the intense and problematic use of mobile internet and smartphones in general (Young, 2004; Kuss & Griffiths, 2011). Due to smartphone addiction, individuals show withdrawal symptoms, fall into depression, experience problems in their daily lives, and display attitudes such as aggression (Padır, 2017). In this respect, it is thought that students who are addicted to smartphones or at risk of addiction may be more prone to cyberbullying behavior than other students. In this context, revealing the existence of a possible relationship between the two variables can be a detection and a solution in terms of cyberbullying. In addition, the other variable in the study, media literacy, is thought to be a qualitatively preventive concept in terms of both smartphone addiction and cyberbullying, and a meaningful variable for academic studies. Because an adolescent who is media literate gains the features of accessing the media, analyzing and evaluating, producing, sharing and acting-activism (Hobbs, 2010). Thus, it is thought that the adolescent's knowing the principles of safe and ethical use of technology will be an effective remedy in terms of both himself and other individuals' safety and, as a result, awareness against cyberbullying (Yaman, Eroğlu & Peker, 2011). In this direction, the study focused on the relationships among smartphone addiction, media literacy and cyberbullying.

Method

In this study, the relational screening model was used. Because the relational screening model is used to reveal the possible change between two or more variables and the level of this relationship (Karasar, 1998). The study group consists of 431 students studying at the high school. The data collection tool in the study consists of four parts. In the first part, gender, grade level and school type etc. includes demographic data. In the other sections, there are the adolescent form of the cyberbullying scale, the short form of the smartphone addiction scale and the media literacy level determination scale, respectively. In the research, Kolmogorov-Smirnov test was used to control the normality assumption of the data before proceeding to the analysis process. As a result of the test, it was found that the data did not show normal distribution ($p < 0.05$). In addition, the values of kurtosis and skewness were reviewed based on the data obtained from the scales. As a result of these values, it was observed that the data were not normally distributed. Therefore, in addition to descriptive statistics, non-parametric tests were used in the study.

Findings

According to the findings of the study, it was observed that the cyberbullying level of high school students was low. In terms of gender, it has been determined that male students have a higher cyberbullying tendency than female students. In the study, it was observed that there was no significant difference between the cyberbullying levels of high school students in terms of grade level, school type, parental coexistence, parents' economic status and the type of application preferred on the Internet. When the findings are examined from a relational point of view, there is a positive and weak relationship between cyberbullying and smartphone addiction, and a weak and negative relationship between

cyberbullying and media literacy. In addition, it has been revealed that there are weak and negative relationships between media literacy sub-dimensions "being aware, having knowledge", "analyzing, reacting" and "judging, seeing implicit messages" and cyberbullying.

Discussion and Conclusion

As a result of the findings of the study, it was seen that the cyberbullying level of students was low. However, due to the nature of cyberbullying studies, the accuracy of students' answers can be discussed in quantitative studies. In addition, the cyberbullying levels of students are significant in favor of male students according to gender. In this context, it can be said that male students are more inclined to cyberbullying behaviors. Cyberbullying levels did not differ significantly in terms of other variables such as grade level, school type, parental relationship status, parent economic status and the type of environment preferred on the internet. Compared to other studies in the field, this situation can be interpreted through the cultural and sociological characteristics of the region where the participants studied. When the relationships between cyberbullying and smartphone addiction are examined, it has been determined that the increase in the smartphone addiction of students may increase the cyberbullying behaviors. When the relationship between media literacy levels of students and cyberbullying are examined, it is thought that as the media literacy level increases and especially students who gain the "awareness and knowledge" characteristics, they will not participate in cyberbullying behaviors. However, it should not be ignored that there are low-level significant relationships between the variables in the table that emerges in terms of correlation coefficients. As a result, one of the harmful effects of misuse of ICTs for social communication by young people is the phenomenon of cyberbullying. This type of bullying is gaining momentum by keeping up with the rapid increase in the use of the internet and smartphones as social interaction tools. Especially young users who use ICTs for social purposes should know that their behavior while using this type of technology is acceptable or unacceptable for individuals and society. In this respect, media literacy has a role in preventing cyberbullying among young people, and in this respect, the need to expand the scope of the concept of media literacy in parallel with the development of technology is essential (Livingstone & Brake, 2010).

GİRİŞ

21. yüzyıl, teknolojik gelişmelerin yaşandığı bir nevi dijital dünyanın inanılmaz bir hızla ivme kazandığı ve toplumsal hayatın da bu ilerlemeye göre şekillendiği bir dönem olarak görülmektedir. Teknolojinin bu denli hayatımızın içerisine entegre olması ile adeta uzaklar yakın hale gelmiştir. Artık bilgiye erişim kolay ve hızlı hale gelmiş aynı zamanda buna paralel olarak bilgiyi kullanabilme kolaylaşmıştır. Özellikle teknoloji doğumlu sayılan genç nesil, teknolojiyi etkin bir şekilde kullanmakta ve teknoloji artık onlar için hayatın bir parçası konumundadır. Gençler yeni bir çevre edinme, sanal ortamlarda sosyal ilişkileri sürdürme, kendilerine ait görsel ve videoları paylaşma, iletişim kurma vb. gibi eylemlerini bu teknolojiler sayesinde gerçekleştirmektedirler. Teknolojiyi bilinçli kullanan ve 21.yüzyılın kazanılması gereken özelliklerinden biri olan medya okuryazarlığı iyi seviyede olan genç bir birey için teknoloji odaklı fırsatlar gayet cezbedici niteliktedir. Fakat dijital dünya ve özellikle de kullanımı yaygınlaşmış olan akıllı telefonların tek tuş darbesiyle açtığı kapılar ve sağlamış olduğu yararların yanı sıra birtakım dezavantajlarının da olduğu düşünülmektedir. Bu dezavantajlı durumlardan bir tanesi de geleneksel ortamda yapılan zorbalığın sanal dünya üzerindeki şeklidir. Bu bağlamda, geleneksel zorbalığın sanal ortamda gerçekleştirilmesine "siber zorbalık" adı verilmektedir (Eroğlu ve Peker, 2011).

Siber Zorbalık

Siber zorbalık terimi "*Bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığı ile bir kişi ya da grup tarafından diğer kişi veya gruplara zarar vermek için kurgulanan, kasıtlı, yinelenen ve düşmanca davranış ve durum içeren zorbalık türü*" şeklinde tanımlanmıştır (Belsey, 2004). Siber zorbalık kavramı diğer araştırmacılar tarafından, medya zorbalığı, e-zorbalık, çevrimiçi zarar verme, mesaj zorbalığı, siber taciz ve internet zorbalığı gibi terimlerle ifade edilmiştir (Kowalski ve Limber, 2007; Hinduja ve Patchin,

2009). Ek olarak alanyazında, Siber zorbalık; “herhangi bir grup ya da kişinin, diğer grup ya da kişilere zarar vermek niyeti ile bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak mesaj ve resimlerini düzenli olarak göndermesi” şeklinde de ifade edilmektedir (Willard, 2005; Patchin ve Hinduja, 2006). Arıca (2011) ise siber zorbalığı, “yine bilgi ve iletişim teknolojileri vasıtasıyla kişilere veya gruplara teknik veya ilişkisel olarak zarar verici davranışlarda bulunma” şeklinde tanımlamıştır. Campbell (2005) ise siber zorbalığı “geleneksel zorbalığın sanal ortama taşınmış şekli “olarak ifade etmiştir. Son olarak, Shariff (2008) tarafından yapılan tanımda siber zorbalığın; “kitle iletişim araçlarını kullanarak, diğer kişilere şantaj yapılması, hor görülmesi cinsel içerikli resim veya mesaj gönderilmesi” eylemlerini kapsadığı ifade edilmiştir.

Siber zorbalık davranışları ilk olarak karşımıza zorbanın mağduru elektronik ve teknolojik iletişim araçları aracılığıyla tehdit etmesi veya mağduru zor durumda bırakarak zorba kişinin kendisini mağdur gibi tanıtarak onun adını kullanarak diğer insanlara zorbalık yapması olarak ifade edilmektedir (Arıca, 2009). Siber zorbalık davranışında mağdur ile zorba arasında herhangi bir fiziksel temas olmamasına karşın siber zorbalık durumu yaşamış olan kişiler, psikolojik olarak olumsuz etkilenmektedirler. Zorbalığa uğrayan kişilerde üzüntü, depresyon, korku, özgüven eksikliği, düşük benlik kaygısı gibi duygu durumları yoğun olarak görülebilmektedir (Hinduja ve Patchin, 2005). Ayrıca gençler ve çocuklar sergilemiş oldukları bu zorba davranışları bir oyun olarak lanse etmekte, herhangi bir sorumluluk kabul etmemektedirler (Willard, 2006).

Siber zorbalık alanında araştırmalar yapan ve bu kavramın öncüleri sayılan isimlerden olan Hinduja ve Patchin’in (2009) araştırmasına göre, siber zorbalığa maruz kalan kurbanların %20’si intihar düşüncesinin içerisine girmektedir. Siber zorbalığı yaşamayan yaşlılarına göre daha fazla bu duruma meyilli oldukları ifade edilmiştir. Hem Türkiye hem dünyada yapılan çalışmalar incelendiğinde siber zorbalık davranışının ciddi bir sorun olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Yurtdışında ergenler üzerinde yapılan bir araştırmanın sonuçlarına bakıldığında öğrencilerin yarısının siber zorba davranışlara maruz kaldığı, yaklaşık olarak %5’inin ise siber zorba olduğu ortaya çıkmıştır (Raskauskas ve Stoltz, 2007). Yine başka bir çalışmada öğrencilerin %43’ünün siber zorbalığa uğradığı ifade edilmiştir (Wolak, Mitchell ve Finkelhor, 2007). Türkiye’de siber zorbalık ile ilgili yürütülen başlangıç çalışmalarından biri Erdur-Baker ve Kavşut (2007) tarafından yapılmıştır. Çalışma sonucunda ortaokullarda siber zorbalık eylemleri %28, siber kurbanların oranı ise %30 olarak saptanmıştır. Yine farklı bir araştırmada ortaöğretimdeki öğrencilerin yaklaşık %17’sinin siber zorbalığa maruz kaldığı ve %16’sının siber zorba olduğu tespit edilmiştir (Ayas, 2011). Ayas ve Horzum’un (2012) yaptığı çalışmanın bulguları incelendiğinde öğrencilerin %18,6’sının sanal zorbalık davranışına uğrayarak siber mağdur olduğu, %11,6’sının sanal zorbalık yaparak siber zorba oldukları ifade edilmiştir.

Son yıllarda ülkemizdeki şiddet olayları gittikçe artmaktadır. Bunun sebeplerinden birinin bilgi ve iletişim teknolojilerinin olumsuz kullanılması olduğu ifade edilmektedir. Özellikle teknolojik araç ve gereçlerin artık iletişim kanalı araçları haline gelmeleri ve bu araçlarla sanal bir dünya yaratılması siber zorbalık durumunu ortaya çıkarmıştır. Özellikle genç nesil arasında fazla olarak kullanılan teknolojinin okullarda ortaya çıkan klasik zorbalığı internet ortamına taşıdığı ileri sürülmektedir (Arıca, 2011). Özellikle günümüzde öğrenciler içerisinde yaşanan zorbalığın gün geçtikçe internet ve akıllı telefonlar gibi siber alanlarda da ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Raskauskas ve Stoltz, 2007).

Akıllı telefonlar ve Bağımlılık

Akıllı telefonlar, sıradan cep telefonlarına göre farklı mobil uygulamalar ihtiva eden, üst düzey işlemler yapabilen, bilgi işleme ve bağlanabilirliği yüksek olan mobil cihazlardır. Bu açıdan akıllı telefonlar, günümüzde verilerin gönderilip alınması, internete ulaşım, e-posta ve mesajların ulaştırılması, dijital uygulamanın görülmesi ve firmalarla ilgili sistemler sayesinde verilerin gönderilip alınmasının sağlanması gibi bilgisayarların yaptığı birçok işi yapabilmektedir (Kim ve Hovav, 2011). Pek çok uygulama ve özellik içeren akıllı telefonlar bireylerin yaşamlarına, bankacılık, sağlıklı yaşam, multimedya, bilgiye kolay erişim uygulamaları, eğitim, alışveriş gibi eylemlerde kolaylık sağlamaktadır. Sonuç olarak akıllı telefonlar sayesinde neredeyse her iş için bir uygulama bulunduğu ve bu uygulamaların hayatımızı kolaylaştırdığı yadsınamaz bir gerçektir (Akin, 2018). Corbonell, Oberst ve Beranuy (2013) akıllı telefon kullanımında cezbeden özelliklerin bulunduğunu ifade etmişlerdir. Bu özellikleri; memnun olma, artan güvenlik ve kontrol, iletişim, statü veya kimlik göstergesi, özgürlük, duyguların belirtilmesi, kalıcı ulaşılabilir olma, eğlence/oyun olarak belirtmişlerdir.

Akıllı telefonların bu sayılan özellikleri ve gündelik yaşamı daha kolay hale getirmesinin yanı sıra bireyler ve toplum açısından birtakım zararlarının da olduğu düşünülmektedir. Özellikle Z kuşağı ve sonraki kuşakları içeren genç neslin teknolojik olarak zengin bir ortamda doğmalarından kaynaklanan (Aktaş ve Yılmaz, 2017) yaygın akıllı telefon kullanımı gençlerin risk altında olduğunu göstermektedir. Akıllı telefonların aşırı ve problemlili kullanılması sonucunda özellikle psikolojik ve fizyolojik problemler ortaya çıkabilmektedir. Fizyolojik problemler arasında en sık görülenler; el ve bilek ağrıları, sırt ve kas ağrıları, göz hastalıkları, boyun tutulması, uyku problemleridir (Choi ve diğ.,2015; Mustafaoglu ve diğ., 2021; Thomée, Härenstam ve Hagberg, 2011; Tamura, Nishida, Tsuji ve Sakakibara, 2017). Bunun yanında, bu problemlili kullanım bireylerin iş veya okul hayatında konsantrasyon kaybı yaşatmakta, sosyal kaygı ve iletişim bozuklukları akabinde psikolojik problemleri meydana getirmekte (Choi ve diğ.,2015), dahası depresyon ve kaygı gibi sorunlara neden olabilmektedir (Aktan ve Kutlay 2021). Akıllı telefonların aşırı ve problemlili kullanımı sonucunda ortaya çıkan bir başka sorun ise akıllı telefon bağımlılığıdır.

Akıllı telefon bağımlılığını ele alan ilk araştırmacılarından biri olan Young (1996), akıllı telefon bağımlılığının alkol, uyuşturucu madde, kumar bağımlılıkları ile benzerliklerini incelemiştir ve akıllı telefonu düşünmeden edememe, telefonu elinden bıraktığında depresif, mutsuz, kaygılı ve tedirgin hissetme, artan akıllı telefon bağımlılığı sebebiyle, iş hayatında ve özel hayatta meydana gelebilecek olumsuzluklardan dolayı önemli ve incelenmesi gereken bir kavram olduğundan söz etmiştir. Griffiths (1996) ise teknolojik bağımlılıkları, tedavi alanlarında sözü geçen madde dışı bağımlılıkların bir alt grubu ve insan-makine etkileşimini kapsayan kimyevi olarak doğada yeri olmayan operasyonel bir davranım olarak tanımlamaktadır. Bu bağımlılıklar, şiddetli olumsuz durumlara sebebiyet verebilmektedir. Buna rağmen, kişilerin kendilerini kontrol edemediği ve stres duygusundan kaçınarak haz almak için gösterdikleri davranışlardır. Bolle (2014)'ye göre akıllı telefon bağımlılığı, alkol bağımlılığı, sigara bağımlılığı ve madde bağımlılığı gibi kimyasal bağımlılık türlerinden farklılık göstermektedir.

Akıllı telefon bağımlılığının kapsamında akıllı telefonu aşırı kullanan bireyler sosyalleştiklerini düşünürken, tam aksine gerçek hayattan uzaklaşmakta ve yalnızlaşmaktadırlar (Şata ve diğ., 2016). Ayrıca akıllı telefon bağımlısı olan kişilerin yalnızlık ve sosyal kaygı yaşadığı görülmektedir (Alikaşifoğlu, 2012). Akıllı telefon bağımlısı olan gençlerin özellikle okulda derslerine odaklanamadıkları ve ders başarılarında düşüşler gözleendiği düşünülmektedir (Gezgin, Hamutoğlu, Samur ve Yıldırım, 2018; Samaha ve Hawi, 2016). Akıllı telefon bağımlılığının depresyon, hiperaktivite, dikkat eksikliği, sosyal fobi, anksiyete gibi problemlere yol açtığı tespit edilmiştir (Alikaşifoğlu, 2012). Alanyazında akıllı telefon bağımlılığı ile ilgili çalışmaların günümüzde bir hayli fazlaştığı görülmektedir (Al-Barashdi, Bouazza ve Jabur, 2015; Tavolacci ve diğ., 2015; Gezgin, 2018; Daysal ve Yılmazel, 2020; Gezgin ve Mihci, 2020; Ting ve Chen, 2020; Gezgin, Gurbuz ve Barburoglu, 2021).

Siber Zorbalık ile Teknoloji Bağımlılığı İlişkisi

Dijital bağımlılıklar ile siber zorbalık arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar günden güne artmaktadır. Örnek olarak Eroğlu, Aktepe, Akbaba, Işık ve Özkorumak (2015) tarafından yürütülen bir araştırmada, ailesi tarafından akıllı telefonu aşırı kullanımı açısından psikiyatri bölümüne götürülen 160 ergen ile yürütülen çalışmanın sonuçları incelendiğinde internet bağımlılığı riskini yüksek olarak taşıyan ergenlerin siber zorbalık ve siber mağduriyet risklerinin de yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulguyu destekler şekilde alanyazında yürütülen çalışmalarda yakın ilişkilerin bozulmasına sebep olabilen internet bağımlılığının siber zorbalık ve mağduriyet ihtimalini yükselttiği tespit edilmiştir (Aktepe, Olgaç-Dündar, Soyöz ve Sönmez, 2013; Ybarra ve Mitchell, 2004). Efe, Erdem ve Vural (2021) tarafından Türkiye'de bir ilde 546 lise öğrencisi ile gerçekleştirilen çalışmada lise öğrencilerinin hafta içi ve hafta sonu 7 saatten fazla internette zaman geçirmeleri ile siber zorbalık düzeyleri arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki rapor edilmiştir. Ünver ve Koç (2017) ile Yüksel ve Yılmaz (2016) tarafından yürütülen çalışmalarda da internet kullanım süresinin artmasının sorunlu internet kullanımı ve sakıncalı internet davranışlarını attırdığı ifade edilmiştir. Chang ve arkadaşları (2014) internet bağımlılığı yaşayan gençlerin daha yüksek seviyede siber zorbalık ve sağlık riskleri yaşadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Son olarak, Demir ve Seferoğlu (2016) tarafından yürütülen çalışmada ise medya okuryazarlık, internet bağımlılığı ve siber aylıklık ile siber zorbalık davranışı eğilimleri arasındaki olası ilişkiler araştırılmıştır.

Analiz sonucunda, sanal aylıklık ve internet bağımlılığı ile anlamlı ve pozitif, medya okuryazarlığı ile ise negatif yönde anlamlı ilişkide olduğu sonucuna varılmıştır.

Alanyazında görüldüğü gibi siber zorbalık ile internet bağımlılığı arasında ilişkinin varlığı çalışmalarla tespit edilmiştir. Fakat internetin yoğunlukla mobil olarak akıllı telefonlarda kullanılıyor olması akıllı telefon bağımlılığını gündeme getirmektedir. Çünkü akıllı telefonlarla yoğun bir şekilde internet ve sosyal medya kullanımı, bireyleri akıllı telefona ya da içerdiği içerik ve uygulamalara bağımlı hale getirebilmektedir. Bağımlılık yüzünden özellikle gençler zamanlarının çoğunu internette ve akıllı telefonlarında geçirmektedirler. Ayrıca eklemek gerekirse bu teknolojik çağda internet üzerinde şiddet unsurunu ihtiva eden çok fazla web sitesi, mobil uygulama ve portal bulunmaktadır. Gençler bu şiddet unsurlarına belirli zaman içinde maruz kalabilmektedir. Maruz kalınan bu şiddet unsurları, bireylerin şiddet algısının değişmesine neden olabilmektedir (Ko, Yen, Liu, Huang ve Yen, 2009; Alavi, Maracy, Jannatifard ve Eslami, 2011). Bu bağlamda özellikle çocuk ve gençlerin internet ortamında açık hedef haline geldiği bildirilmektedir (Koç ve diğ., 2018). Bu verilerin ışığında şiddet ve saldırganlık temelinde akıllı telefon bağımlılığı ve siber zorbalık ilişkisinin varlığı düşündürücü niteliktedir.

Medya Okuryazarlığı

Medya okuryazarlığı, “türlü şekillerdeki medya metinlerine erişebilme, bu erişilen metinleri analiz edip yorumlayabilme ve kendi medya metinlerini yaratabilme becerisi” olarak ifade edilmektedir (Andersen, 2002; Levin ve diğ., 2004). Medya okuryazarlığı konusunda ilk sistematik tanımlamayı yapan kişi olan Sirkka Minkkinen’a göre medya okuryazarlığı ise bilişsel, ahlaki, felsefi konulardaki beceri ve yetenekleri geliştirmektir (Minkkinen, 1978). Bu bağlamda günlük yaşantımızın bir parçası haline gelen medyanın, insanların birbirleri ile olan iletişimlerini kolay kılma, gündemle alakalı güncel olma, bilgiye çok kolay erişebilme ve bilgiyi insan yaşantısının bir parçası haline getirme gibi işlevleri içerdiği düşünülmektedir (Altun, 2005). Medyanın kişiler arası iletişimi kolaylaştırma ve bilgilendirmenin yanı sıra; ticari amaç, toplulukları etkileme ve yönlendirme ayrıca güç elde etme gibi çeşitli hedefleri de olabilmektedir.

Medya okuryazarlığı yetkinliği açısından Hobbs (2010) tarafından ele alınan “Dijital ve Medya Okuryazarlığı: Bir Hareket Planı” başlıklı raporda, medya okuryazarı olan kişilerin sahip olmaları gereken belli başlı özellikleri ortaya koyulmuştur. Bunlar; “ulaşabilme”, “analiz” ve “değerlendirme”, “üretme”, “paylaşma” ve “harekete geçme-eylemsellik”tir. Hobbs’a göre bilgi toplumunda medya okuryazarı olmak isteyen bireylerin bu becerileri kazanmaları gerekmektedir. Jols ve Thoman’a göre ise 21. yüzyıl yaklaşımlarından biri olan medya okuryazarlığı, yazılı medyadan videoya, videodan internete türlü mecralarda bulunan medyaya ulaşma, okuma, çözümleme, yorumlama ve üretme yeteneği için bir çerçeve oluşturmaktadır. Böylece medya okuryazarlığı, medyanın etkilerinin toplum tarafından anlaşılmasına katkı sağlarken diğer taraftan demokratik ve çağdaş bir toplumda iyi bir vatandaş olmak için gerekli olan araştırma yapma ve kendini ifade etme gibi yeteneklerin kazanılmasını da sağlamaktadır (Jols ve Thoman, 2008). Medya okuryazarı olan kişinin, siyasal, toplumsal ve sivil alanlarda duygu ve düşüncelerini daha iyi şekilde açıklayabildiği düşünülmektedir. Ayrıca pazar eğilimli olan ekonomide kendisini yalnızca tüketici olarak konumlandırmanın haricinde bilgiyi kullanabilmekte ve nitelikli bilgi kaynaklarına ulaşabilmektedir. Medya kanallarında etik olmayan davranışlarda bulunmamakta ve etik kurallara uygun davranmaktadır. Farklı bir ifadeyle medya okuryazarı olan kişinin internette risk oluşturabilecek farklı, değersiz ve tehlikeli içeriklere ulaşım açısından bilgili olduğu ve bu içeriklere ulaşmadığı, tehlikeli durumların ve meydana gelebilecek risklerin farkında olduğu ve bu bireylerin interneti bilgi almak ve yararlı amaçlar için kullandığı söylenebilmektedir (Binark ve Bayraktutan, 2013).

Siber Zorbalık ile Medya Okuryazarlık İlişkisi

Alanyazında medya okuryazarlık ve siber zorbalık arasındaki ilişkiyi farklı açılardan inceleyen pek çok çalışma bulunmaktadır. Yürütülen çalışmalar medya okuryazarlık düzeyi yüksek olan kişilerin siber zorba davranışlarda bulunmadıklarını göstermektedir. Örnek olarak Demir ve Seferoğlu (2016) tarafından yürütülen çalışmada medya okuryazarlığı, internet bağımlılığı ve siber aylıklığın siber zorbalık ile ilişkisi incelenmiş olup siber zorbalık davranışının, siber aylıklık ve internet bağımlılığı ile anlamlı ve pozitif, medya okuryazarlığı ile ise negatif yönde anlamlı ilişkide olduğu sonucuna

ulaşmıştır. Erdoğan (2021) tarafından yürütülen bir çalışmada, ortaokul öğrencilerinin medya okuryazarlığı ile siber zorbalık düzeyleri arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Farklı bir anlatım ile öğrencilerin dijital okuryazarlık seviyeleri artarken, siber zorbalık davranışları azalmaktadır. Kozan ve Özek (2019) tarafından üniversite öğrencilerinin katılımıyla yürütülen araştırmada öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeyleri ile siber zorbalığa karşı duyarlılığı arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma sonucunda üniversite öğrencilerinin dijital okuryazarlık düzeyleri ile siber zorbalık davranışları arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişkinin varlığı ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifade ile öğrencilerin medya okuryazarlığı seviyeleri arttıkça siber zorbalığa karşı duyarlılıkları da artmaktadır. Prihastuty, Swaraswati, Rahmawati ve Khasanah (2019) tarafından yürütülen çalışmada, öğrencilere verilen medya okuryazarlığı eğitimi sonucunda, siber zorbalık bilgisinin artış gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Siber zorbalık bilgisinin artması, siber zorbalık niyetinin azalması anlamına gelmektedir. Eğitimden sonra medya okuryazarlık seviyesinin artmasına paralel olarak siber zorbalık niyeti doğru orantılı olarak azalmıştır. Çiftçi ve Sakallı (2016) tarafından yürütülen çalışmada öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri ile siber zorbalık davranışları arasında orta düzeyde anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bu bulgudan hareketle kişilerin dijital yetkinlik ve becerilerinin, siber zorbalık durumunun önemli bir engelleyicisi olduğu düşünülebilmektedir. Ayrıca medya okuryazarlığı alanında verilebilecek olan eğitim ve uygulamaların siber zorbalığın ve öbür ilişkili sorunların önüne geçilebilmesinde önemli olduğuna işaret etmektedir.

Sonuç olarak siber zorbalık, dijital teknolojiler vasıtasıyla gerçekleştirilen ve kurban açısından kötü sonuçlar doğuran bir zorbalık türüdür. Bu tür zorbalıkta hedef seçilen kurbanı korkutmaya, kızdırmaya ya da utandırmaya yönelik olarak tekrarlanan davranışlar özellikle sosyal medya, mesajlaşma platformları, oyun platformları ve akıllı telefonlar aracılığıyla yapılmaktadır. Siber zorbalık davranışı gösteren kişilerin bu davranışlarının farkına varıp siber zorbalıktan vazgeçmeleri önem arz etmektedir. Bu çalışmada da temel amaç olarak lise öğrencilerinin siber zorbalık davranışı gösterme düzeyleri ile akıllı telefon bağımlılığı, medya okuryazarlık düzeyleri arasındaki olası ilişkiler incelenmektedir. Aslında burada temel amaç akıllı telefon bağımlılığının zorbalık üzerinde destekleyici bir etkisi olabileceği ve Milli Eğitim Bakanlığının eğitim-öğretim müfredatında bulunan medya okuryazarlık dersi kapsamında kazanılmış ya da kazanılacak olan medya okuryazarlık düzeyinin ise siber zorbalık ile mücadelede bir farkındalık etkisi yaratacağı düşüncesine dayanmaktadır. Bu açıdan çalışma sonucunda elde edilen verilerin hem alanyazın için hem de okul yöneticileri, öğrenciler, öğretmenler ve ailelerin siber zorbalık farkındalığı için önemli olduğu ve tüm paydaşlara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda aşağıda belirtilen çalışma sorularına yanıt aranmıştır:

1. Lise öğrencilerinin siber zorbalık, akıllı telefon bağımlılığı ve medya okuryazarlık düzeyleri nasıldır?
2. Lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyi;
 - a. Cinsiyet,
 - b. Sınıf düzeyi,
 - c. Okul türü,
 - d. Ebeveynlerin birliktelik durumu,
 - e. Ebeveynlerin ekonomik durumu,
 - f. İnternette tercih edilen uygulama türüne göre değişmekte midir?
3. Lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri ile akıllı telefon bağımlılığı ve medya okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri ile akıllı telefon bağımlılığı, medya okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmada, ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Çünkü tarama modellerinden biri olan ilişkisel tarama yöntemi, iki ve daha fazla değişken arasındaki olası değişimi ve bu ilişkinin düzeyini ortaya çıkarmak amaçlı kullanılmaktadır (Karasar, 1998). Çalışmada temel iki hipotez, “Lise öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılığı arttıkça siber zorbalık düzeyi de artar” ve “Lise öğrencilerinin medya okuryazarlık düzeyi arttıkça siber zorbalık düzeyleri azalır” şeklindedir.

Çalışma Grubu/ Evren- Örneklem

Çalışma grubunda yer alan katılımcıların elde edilmesinde kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda çalışma grubunu Trakya bölgesi Edirne ili Uzunköprü ilçesinde faaliyet gösteren dört devlet okulunun lise kademesine devam eden 431 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Katılımcıların 265'i (%61,5) kız öğrenci, 166'sı (%38,5) erkek öğrencidir. Katılımcılara ait diğer bilgiler Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1.
Katılımcıların demografik özellikleri

Katılımcılar	f	%
Cinsiyet		
Kız	265	61,5
Erkek	166	38,5
Sınıf Düzeyi		
9.sınıf	152	35,3
10.sınıf	77	17,9
11.sınıf	114	26,5
12.sınıf	88	20,4
Okul Türü		
Fen Lisesi	44	10,2
Anadolu Lisesi	222	51,5
İmam Hatip Lisesi	13	3,0
Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	152	35,3
Ebeveyn Birliktelik Durumu		
Birlikte	406	94,2
Ayrı	25	5,8
Ebeveyn Ekonomik Durumu		
1000-2500 TL	143	33,2
2500-5000 TL	204	47,3
5000-10000 TL	65	15,1
10000 TL ve üstü	19	4,4
İnternette Tercih Edilen Uygulama Türü		
Sosyal Ağ Uygulamaları (Instagram, Facebook, Twitter vb.)	224	51,98

Video, Film ve Müzik Uygulamaları (Youtube, Netflix, Spotify vb.)	92	21,35
İletişim Uygulamaları (WhatsApp, messenger vb.)	76	17,63
Dijital oyunlar	27	6,26
Diğer Uygulamalar(Haber Siteleri ve Uygulamaları vb.)	12	2,78

Veri Toplama Aracı

Çalışmada veri toplama aracı dört bölümü kapsamaktadır. Birinci bölümde cinsiyet, sınıf düzeyi ve okul türü vb. bilgiler içeren demografik veriler bulunmaktadır. Diğer bölümlerde ise sırasıyla Siber zorbalık ölçeği ergen formu, akıllı telefon bağımlılığı ölçeği kısa formu ve medya okuryazarlığı düzeyi belirleme ölçeği yer almaktadır.

Çalışmada araştırmacılar tarafından katılımcıların demografik bilgilerine erişmek için kişi bilgileri formu oluşturulmuştur. Kişi bilgileri formunda cinsiyet, sınıf seviyeleri, okul türü, ebeveynlerin birliktelik durumu ve ebeveynlerin ekonomik durumu gibi demografik özelliklere yer verilmiştir.

Çalışmada kullanılan birinci ölçek, Arıca, Kınay ve Tanrıkulu (2012) tarafından geliştirilen Siber Zorbalık Ölçeği Ergen Formu (SBÖ-EF) ölçeğidir. Ölçek dörtlü likert derecelenme ve 24 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek puanlar 24 ile 96 arasındadır. Yüksek puanın varlığı, siber zorbalık eğiliminin yüksekliği anlamına gelmektedir. Ölçeğin Cronbach alfa katsayısı .95 olarak verilmiştir. Çalışmada bu katsayı değeri .98 olarak bulunmuştur.

Çalışmada ikinci ölçek olarak Noyan ve arkadaşları (2015) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği Kısa Form (ATBÖ-KF) kullanılmıştır. ATBÖ-KF, orijinali Kwon ve arkadaşları (2013) tarafından öğrencilerin akıllı telefon bağımlılığı risk düzeyini ölçmek için geliştirilmiştir. Türkçe'ye uyarlanan ölçek 10 maddeden oluşmaktadır ve 6'lı likert yapıdadır. Ölçek maddeleri 1'den 6'ya doğru derecelendirilmiş olup alınabilecek puanlar 10-60 arasında değişmektedir. Ölçekten alınan puanın artması bağımlılık riskini arttırmaktadır. Ölçek tek faktörü kapsamaktadır. Ölçeğin orijinalinin Cronbach alfa katsayısı .91 ve Türkçe versiyonunun Cronbach alfa katsayısı .86 olarak rapor edilmiştir. Çalışmada bu katsayı değeri .91 olarak tespit edilmiştir.

Çalışmada üçüncü ve son olarak Karaman ve Karataş (2009) tarafından geliştirilen Medya Okuryazarlığı Düzeyi Belirleme Ölçeği (MODBÖ) kullanılmıştır. Ölçek 17 maddeden oluşmaktadır ve 5'li likert tipindedir. Ölçek maddeleri 1'den 5'e doğru derecelendirilmiş olup alınabilecek puanlar 17-85 arasında değişmektedir. Ölçek üç alt boyuttan oluşmaktadır. 7 maddeden oluşan "farkında olma, bilgi sahibi olma" alt boyutu ve Cronbach Alfa değeri .72 tespit edilmiştir. 6 maddeden oluşan "analiz edebilme, tepki oluşturabilme" alt boyutu ve Cronbach Alfa değeri .70 bulunmuştur. 4 maddeden oluşan, "yargılayabilme, örtük mesajları görebilme" alt boyutu ve Cronbach Alfa değeri .70 bulunmuştur. Ölçeğin, tek faktör olarak Cronbach Alfa değeri .84 verilmiştir. Çalışmada bu katsayı .97 bulunmuştur.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veri toplama süreci, Edirne ili Uzunköprü ilçesindeki devlet okullarında eğitim-öğretimin bahar döneminde 1 Şubat 2020-30 Nisan 2020 tarihleri arasında üç ay süresince Google Anketler vasıtasıyla gönüllülük esasına göre yürütülmüştür. Araştırmacılar tarafından ilgili anket formu linki öğrencilere e-mail yoluyla iletilmiştir. Araştırma formunda kullanılan ölçeklerin kullanım izinleri e-posta yoluyla ilgili kişi ya da kurumlardan alınmıştır. Bir araştırma formunun doldurulması ortalama 13 dakika sürmüştür. Araştırmada analiz sürecine geçmeden önce verilerin normallik varsayımını kontrol etmek için varsayım testi yürütülmüştür (Kolmogorov-Smirnov). Yürütülen analiz sonucunda veriler normal dağılmamaktadır ($p < 0,05$). Ayrıca ölçeklerden elde edilen veriler üzerinden basıklık ve çarpıklık değerleri gözden geçirilmiştir. Bu değerler sonucunda da verilerin ± 1.96 aralığında olmadığı bu yüzden normal dağılmadığı gözlemlenmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2007). Bu yüzden çalışmada betimsel istatistiklerin yanında Mann Whitney-U, Kruskal Wallis-H ve Spearman Rank korelasyon analizi gibi

parametrik olmayan testlerden yararlanılmıştır. Analiz süresince SPSS 21.0 paket programı kullanılmıştır.

Çalışmada lise öğrencilerinden veri toplamak için Trakya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Araştırmalar Etik Kurulu'nun 06.05.2020 tarihli toplantısından alınan 03/05 numaralı karar ile etik kurul izni alınmıştır (Sayı:29563864-050.04.04-E.432844). Ayrıca Edirne İl Eğitim Müdürlüğü Anket Değerlendirme Komisyonunun 09.12.2020 tarihli oluru raporu ile çalışmada kullanılan veri toplama araçlarının Edirne İli Uzunköprü İlçesinde bulunan Resmi Liselerde kullanılmasına izin verilmiştir (Sayı:56569733-44-E.17867557).

BULGULAR

Lise öğrencilerinin siber zorbalık seviyeleri ile akıllı telefon bağımlılığı, medya okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmada katılımcıların kullanılan ölçeklerden aldıkları ortalama puanlar göz önünde bulundurulduğunda siber zorbalık ölçeğinden alınan ortalama puanın $\bar{X}=1,11$, akıllı telefon bağımlılığı ölçeğinden alınan ortalama puanın $\bar{X}=2,59$ ve medya okuryazarlık ölçeğinden alınan ortalama puanın $\bar{X}=3,77$ olduğu görülmüştür. Ayrıca medya okuryazarlık ölçeğinin “farkında olma, bilgi sahibi olma” alt boyutlarından alınan ortalama puanın $\bar{X}=3,95$, “analiz edebilme, tepki oluşturabilme” alt boyutundan alınan ortalama puanın $\bar{X}=3,58$ ve “yargılayabilme, örtük mesajları görebilme” alt boyutundan alınan ortalama puanın $\bar{X}=3,73$ olduğu tespit edilmiştir. Tablo 2’de ölçeklere dair betimsel değerlere yer verilmiştir.

Tablo 2.
Ölçeklere ait betimsel istatistikler

Değişkenler	Min	Max	\bar{X}	Std. Sapma
SBÖ-EF	1	4	1,11	,381
ATBÖ-KF	1	6	2,59	1,245
MODBÖ	1	5	3,77	1,065
MODBÖ- Faktör 1	1	5	3,95	1,055
MODBÖ- Faktör 2	1	5	3,58	1,169
MODBÖ- Faktör 3	1	5	3,73	1,198

(SBÖ-EF: Siber Zorbalık Ölçeği-Ergen Formu; ATBÖ-KF: Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği-Kısa Formu; MODBÖ: Medya okuryazarlık Düzeyi Belirleme Ölçeği)

Cinsiyet değişkenine göre siber zorbalık düzeylerinin incelenmesi için yürütülen analiz sonucunda lise öğrencilerinin cinsiyet değişkeni açısından siber zorbalık düzeylerinde anlamlı bir fark görülmüştür ($U=19580,50$; $p<0,05$). Bu bulgu sonucunda kız öğrencilere göre erkek öğrencilerin siber zorbalık eğilimine daha yatkın olduğu söylenebilir. Tablo 3’de cinsiyete göre siber zorbalık düzeyleri arasındaki farkı ortaya koyan bulgular gösterilmektedir.

Tablo 3.
Cinsiyete göre siber zorbalık düzeyleri

Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Kız	265	206,89	54825,50	19580,50	0,02*
Erkek	166	230,55	38270,50		

* $p<0,05$ düzeyinde anlamlılık.

Sınıf düzeyine göre lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeylerinin incelenmesi için yürütülen analiz sonucunda siber zorbalık düzeylerinde sınıf düzeyi açısından anlamlı bir fark görülmemiştir ($X^2=4,007$; $p>0,05$). Tablo 4’de sınıf seviyesine göre siber zorbalık düzeyi açısından elde edilen bulgular gösterilmektedir.

Tablo 4.
Sınıf düzeyine göre siber zorbalık düzeyleri

Sınıf Düzeyi	N	Sıra Ortalaması	X^2	sd	p
9.sınıf	152	213,46	4,007	3	0,261
10.sınıf	77	230,53			
11.sınıf	114	202,09			
12.sınıf	88	225,70			

* $p<0,05$ düzeyinde anlamlılık.

Okul türüne göre lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeylerinin incelenmesi için yürütülen analiz sonucunda siber zorbalık düzeylerinde okul türü açısından anlamlı bir fark görülmemiştir ($X^2=4,539$; $p>0,05$). Tablo 5’de okul türüne göre siber zorbalık düzeyi açısından elde edilen bulgular gösterilmektedir.

Tablo 5.
Okul türüne göre siber zorbalık düzeyleri

Okul Türü	N	Sıra Ortalaması	X^2	sd	p
Fen Lisesi	44	204,45	4,539	3	0,209
Anadolu Lisesi	222	207,93			
İmam Hatip Lisesi	13	219,46			
Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	152	230,83			

* $p<0,05$ düzeyinde anlamlılık.

Ebeveynlerin birliktelik durumuna göre siber zorbalık düzeylerinin incelenmesi için yürütülen analiz sonucunda lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyi arasında ebeveynlerin birliktelik durumu açısından bir fark bulunmamıştır ($U=4292,00$; $p>0,05$). Tablo 6’da ebeveynlerin birliktelik durumuna göre siber zorbalık düzeyi açısından elde edilen bulgular gösterilmektedir.

Tablo 6.
Ebeveyn birliktelik durumuna göre siber zorbalık düzeyleri

Ebeveyn Birliktelik Durumu	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Birlikte	406	214,07	86913,00	4292,00	0,139
Ayrı	25	247,32	6183,00		

* $p<0,05$ düzeyinde anlamlılık.

Ebeveynlerin ekonomik durumuna göre lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeylerinin incelenmesi için yürütülen analiz sonucunda siber zorbalık düzeylerinde ebeveyn ekonomik durumu açısından anlamlı bir fark görülmemiştir ($X^2=5,753$; $p>0,05$). Tablo 7’de ebeveynlerin ekonomik durumuna göre siber zorbalık düzeyi açısından elde edilen bulgular gösterilmektedir.

Tablo 7.

Ebeveynlerin ekonomik durumuna göre siber zorbalık düzeyleri

Ebeveyn Ekonomik Durumu	N	Sıra Ortalaması	X ²	sd	p
1000-2500 TL	143	218,67	5,753	3	0,124
2500-5000 TL	204	210,51			
5000-10000 TL	65	210,98			
10000 TL ve üstü	19	271,95			

* $p < 0,05$ düzeyinde anlamlılık.

İnternette tercih edilen uygulama türüne göre lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeylerinin incelenmesi için yürütülen analiz sonucunda siber zorbalık düzeylerinde internette tercih edilen uygulama türü açısından anlamlı bir fark görülmemiştir ($X^2=5,605$; $p > 0,05$). Tablo 8’de internette tercih edilen uygulama türüne göre siber zorbalık düzeyi açısından elde edilen bulgular gösterilmektedir.

Tablo 8.

İnternette tercih edilen uygulama türüne göre siber zorbalık düzeyleri

İnternette Tercih Edilen Uygulama Türü	N	Sıra Ortalaması	X ²	sd	p
Sosyal Ağ Uygulamaları (Instagram, Facebook, Twitter vb.)	224	212,17	5,605	4	0,231
Video, Film ve Müzik Uygulamaları (Youtube, Netflix, Spotify vb.)	92	226,09			
İletişim Uygulamaları (WhatsApp, Messenger vb.)	76	199,89			
Dijital oyunlar	27	246,19			
Diğer Uygulamalar (Haber Siteleri ve Uygulamaları vb.)	12	244,21			

* $p < 0,05$ düzeyinde anlamlılık.

Siber zorbalık ile akıllı telefon bağımlılığı, medya okuryazarlık değişkenleri arasındaki ilişkiyi test etmek için yürütülen Spearman Rank analizi sonucunda lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri ile akıllı telefon bağımlılığı, medya okuryazarlık seviyeleri ve medya okuryazarlık alt boyutları arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir ($p < 0,01$). Analize göre lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri ile akıllı telefon bağımlılığı arasında pozitif yönde anlamlı zayıf düzeyde bir ilişkinin olduğu görülmektedir ($r = ,288$; $p < 0,01$). Lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri ile medya okuryazarlık düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı zayıf seviyede bir ilişkinin varlığı ortaya çıkmıştır ($r = -,201$; $p < 0,01$). Son olarak siber zorbalık ile medya okuryazarlığının alt boyutları MODBÖ1, MODBÖ2 ve MODBÖ3 ($r = -,228$; $p < 0,01$; $r = -,157$; $p < 0,01$; $r = -,158$; $p < 0,01$) arasında negatif yönde zayıf düzeyde anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada elde edilen veriler sonucunda akıllı telefon bağımlılığı seviyesi arttıkça siber zorbalığın arttığı, medya okuryazarlığı seviyesi arttıkça siber zorbalığın azaldığı söylenebilir. Ayrıca analizden elde edilen katsayılar incelendiğinde medya okuryazarlık alt boyutlarından MODBÖ1’in diğer alt boyutlara göre daha yüksek düzeyde ilişkide olduğu görülmektedir. Bu bulgu doğrultusunda medya okuryazarlık sonucu “farkında olma ve bilgi sahibi olmanın” siber zorbalık davranışının

azalmasında etkili olabileceği düşüncesini güçlendirmektedir. Tablo 9’da değişkenler arasındaki ilişkiye ait elde edilen bulgular verilmiştir.

Tablo 9.

Değişkenler arası ilişkilere ait korelasyon matrisi

Bağımlı Değişken	Katsayılar	ATBÖ-KF	MODBÖ	MODBÖ 1	MODBÖ 2	MODBÖ 3
SBÖ-EF	r	,288**	-,201**	-,228**	-,157**	-,158**
	p	0,000	0,000	0,001	0,001	0,001
	n	431	431	431	431	431

** $p < 0,01$ düzeyde anlamlılık.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri ile akıllı telefon bağımlılığı, medya okuryazarlık seviyeleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmada katılımcıların kullanılan siber zorbalık davranış eğilim düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir. Bu bulgu sonucunda lise öğrencilerinin siber zorbalık davranışı göstermedikleri söylenebilir. Fakat çalışmanın nicel bir çalışma olması ve nicel çalışmaların doğası gereği katılımcıların beyanlarının doğru kabul edilmesi bu durumun kesinliğini engellemektedir. Akıllı telefon bağımlılık düzeyi açısından ise lise öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılığının orta seviyeye yakın olduğu söylenebilir. Son olarak medya okuryazarlık ölçeği ve alt boyutlarından alınan ortalama puanlar ise lise öğrencilerinin medya okuryazarlık düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde siber zorbalık açısından aynı ölçeğin kullanıldığı bir çalışmada siber zorbalık ortalamasının ölçekten alınacak minimum değerinin çok az üstünde olduğu görülmektedir (Süslü ve Oktay, 2018). Fakat başka bir çalışmada siber zorbalık tutum ölçeği kullanılmış ve sonucunda ergenlerin siber zorbalık tutumlarının yüksek olduğu bulunmuştur (Türkoğlu, 2013). Türkiye’de siber zorbalık istatistikleri incelendiğinde 12-17 yaş grubundaki bireylerin yaklaşık %37’si siber zorbalığa maruz kalmaktadır. Ayrıca öğrencilerin de %23’ünün sanal ortamlarda başka bir kişiye kötü veya kırıcı ifadeler kullandığı veya yaptığı belirtilmiştir (Akkoyunlu, 2020). Dünya’da yürütülen çalışmalarda yoğunlukla katılımcıların sergiledikleri siber zorbalık davranışları üzerinde durulmuştur. Örnek olarak, kültürler arası bir çalışma kapsamında 11-15 yaşlarındaki Çinli ve Kanadalı öğrencilerin siber zorbalık deneyimleri karşılaştırılmıştır. Kanada örneğinde siber zorbalık davranışı gösterenler katılımcıların %15’ini oluştururken Çin örneğinde bu oran %7 olarak bildirilmiştir (Li, 2008). Araştırmada, alanyazın ve kamuoyunda elde edilen sonuçlara göre lise öğrencilerinin siber zorbalık davranışı gösterme düzeyinin düşük olduğu bulgusu öğrencilerin, öğrenim gördükleri bölge politika yapımcılarının, okullardaki eğitim ve yönetim kadrosunun farkındalığı açısından tartışmaya açılabilir.

Cinsiyet açısından lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri incelendiğinde erkek öğrencilerin, kız öğrencilere göre siber zorbalık davranışı gösterme düzeyleri anlamlı derecede daha yüksek çıkmıştır. Bulguyu destekler şekilde Bayar ve Uçanok (2012) tarafından altı ilde (İstanbul, Mersin, Malatya, Ankara, Hatay ve Gaziantep) ilköğretim ikinci kademe ve liseye devam etmekte olan 1263 ergenin katılımı ile yürütülen çalışmada da erkek öğrencilerin hem kurban hem de zorba olarak siber zorbalık eylemlerine daha çok karıştıkları görülmektedir. Aynı çalışmada bu durum, siber zorbalık eylemlerindeki başkalaşmanın bir kısmının da kız ve erkeklerin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanım şekilleri arasındaki farklılıklardan doğabileceğine dayandırılmıştır. Başka çalışmalarda da yine benzer şekilde erkek öğrencilerin, kız öğrencilere göre siber zorba puanlarının anlamlı şekilde daha yüksek olduğu rapor edilmiştir (Pepler ve diğ., 2006; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Arıcak, 2009; Özdemir ve Akar, 2011; Walrave ve Heirman, 2011; Atik, Özmen ve Kemer, 2012; Türkoğlu, 2013; Süslü ve Oktay, 2018; Bayhan, 2020). Fakat bu çalışmanın sonuçlarının aksine bulgular üreten çalışmalar da alanyazında bulunmaktadır. Çiftçi (2018) tarafından lisede öğrenim gören 256 öğrenci ile yürütülen çalışmada kız ve erkek öğrencilerin siber zorbalık eğilimleri arasında anlamlı bir farkın olmadığı tespit edilmiştir. Fakat aynı çalışmada betimsel istatistikler üzerinden kızların siber zorbalıklarının, erkeklere göre biraz

daha fazla olduğu üzerinde durulmuştur. Benzer bir çalışmada da erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre ortalama olarak daha fazla siber zorbalık eylemlerinde buldukları ancak istatistiksel bulgunun anlamlı olmadığı rapor edilmiştir (Li,2006). Korkmaz (2016) tarafından yürütülen çalışmada da lise öğrencilerinin siber zorbalık davranışları cinsiyete göre değişmemektedir. Bulgulardan da görüldüğü gibi farklı sonuçların olmasına karşın özellikle Türkiye’de yürütülen çalışmalarda erkek öğrencilerin siber zorbalık eylemlerine daha meyilli olduğu söylenebilir. Bir çalışmada bu durumun erkeklerin öğrendiği, örnek aldığı ve toplumsallaşma örüntüleri ile sosyalleşme sürecinde daha baskın ve aktif, cengâver yetiştirilmesinin siber zorbalık davranışına da etki edebileceği üzerinde durulmuştur (Bayhan,2020). Cinsiyet açısından lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeylerine ait bulguların alan yazına göre farklılaşmasına rağmen erkek öğrencilerin daha çok siber zorbalık eğilimi gösterdiği bulgular ve alanyazında doğrultusunda söylenebilir.

Sınıf seviyeleri açısından lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri incelendiğinde 9.- 12. sınıflarda öğrenim gören öğrenciler arasında siber zorbalık eğilimi açısından anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür. Benzer şekilde alanyazında siber zorbalığın sınıf düzeyine göre değişmediğini gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Özdemir ve Akar, 2011; Çelik,2015; Baykal, 2016; Korkmaz, 2016; Çiftçi, 2018). Fakat bunun yanında sınıf düzeyi arttıkça siber zorbalığın arttığını rapor eden çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalardan biri olan ve Semerci (2017) tarafından Ankara’da 296 lise öğrencisinin katılımıyla yürütülen çalışmada, en fazla siber zorbalık davranışı sergileyenlerin 12.sınıf öğrencilerinin olduğu, bunu sırasıyla 11 ve 10. sınıfların izlediği ortaya çıkmıştır. Çalışmada, 9.sınıfların siber zorbalık açısından hem kurban hem de zorba olma yönünden en düşük düzeyde olması öğrencilerin büyük düzeyde onarılan sosyal çevre ve akran ilişkilerine bağlanmıştır. Sınıf düzeyi açısından lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeylerine ait bulguların farklılaştığını görmemize rağmen küreselleşmenin ve teknolojiye erişimin her yaşta kolaylaşmasının etkisi ile farklı sınıf düzeyindeki öğrencilerin arasındaki davranış farklarının kapandığını düşünülmektedir.

Okul türü değişkeni açısından lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri incelendiğinde Fen Lisesi, Anadolu Lisesi, İmam Hatip Lisesi ve Mesleki ve Teknik Anadolu lisesi adı altında devlet okullarında öğrenim gören lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri açısından anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür. Benzer şekilde alanyazında lise öğrencilerinin katılımı ile yürütülen çalışmalarda lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeylerinin okul türüne göre değişmediği tespit edilmiştir (Çelik, 2015; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Türkoğlu, 2013; Süslü ve Oktay, 2018). Fakat alanyazında farklı sonuçların elde edildiği çalışmalar da bulunmaktadır. Okul türü açısından farklılığın görüldüğü bir tez çalışmasında Afyonkarahisar Şuhut ilçesinde Sağlık Meslek Lisesi öğrencilerinin diğer liselerde okuyan öğrencilere göre daha çok siber zorbalık eğiliminde oldukları görülmüştür (Baykal, 2016). Özbay (2013) tarafından lise öğrencileri ile yürütülen araştırmada ise meslek lisesinde okuyan öğrencilerin diğer liselerde okuyan öğrencilere göre daha çok siber zorbalık davranışlarda bulunduğu tespit edilmiştir. Ünver ve Koç (2017) tarafından Bolu ili Gerede ilçesinde yürütülen çalışma sonucuna göre, İmam Hatip Lisesinde okuyan öğrencilerin siber zorbalık puanlarının Anadolu Öğretmen, Genel, Anadolu ve Meslek Lisesinde öğrenim gören öğrencilere göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Son olarak, bir başka çalışma, 310 lise öğrencisinin katılımı ile gerçekleştirilmiş olup sonucunda da bu tez araştırmasının aksine öğrencilerin agresyon ve siber zorbalık düzeylerinin okul türüne göre farklılaştığı rapor edilmiştir (Çivilidağ ve Cooper 2013). Sonuçlardan anlaşılacağı gibi okul türü açısından lise öğrencilerinin siber zorbalık eğilimlerinin değişip değişmediğine ait farklı bulgular elde eden çalışmalar bulunmaktadır. Yapılan çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre bu durum için sosyal ve kültürel açıdan okul yapıları ve okulun bağlı olduğu il, bölge kültürü açısından değişiklik gösterilebileceği düşünülmektedir.

Ebeveynlerin birliktelik durumu değişkeni açısından siber zorbalık düzeyleri incelendiğinde ebeveynlerin birlikte olması ile ebeveynlerin ayrı olması arasında lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri arasında bir fark görülmemiştir. Bulguyu destekler şekilde Baykal (2016) tarafından yürütülen tez çalışmasında Afyonkarahisar Şuhut ilçesinde öğrenim gören 669 lise öğrencisinin siber zorbalık düzeylerinin anne-baba durumlarına (birlikte-ayrı-üvey) göre değişmediği tespit edilmiştir. Bir başka çalışmada da öğrencilerin ebeveyn birliktelik durumuna göre siber zorbalık düzeylerinin anlamlı farklılık göstermediği bildirilmiştir (Erbiçer, 2019). Fakat bulguların aksine alanyazında bir çalışmada, anne ve babası ayrı, parçalanmış ve ilgisiz bir aileye mensup öğrencilerin siber zorbalık ve siber mağduriyet deneyimlerinin yüksek olduğu görülmüştür (Bayhan, 2020). Literatürde farklı bulguların olduğu çalışmalar görülmektedir. Bu çalışmada da ebeveynleri ayrı olan lise öğrencilerinin istatistiki açıdan birim sayısının az olması sonuca etki etmiş olabilir. Çünkü siber zorbalık düzey ortalamaları

incelendiğinde ebeveynleri ayrı olan lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri görece olarak daha yüksektir. Ancak ileride yürütülecek çalışmalarda daha homojen birimlerin oluşturulmasının sonuçları etkileyebileceği düşünülmektedir.

Ebeveynlerin ekonomik durumu değişkeni açısından siber zorbalık düzeyleri incelendiğinde ebeveynlerin ekonomik durumlarına göre öğrencilerin siber zorbalık düzeyleri arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. Erdur-Baker ve Kavşut (2007) tarafından 228 gönüllü lise öğrencisinin katılımı ile yürütülen çalışmada da benzer şekilde ebeveynlerin ekonomik durumunun lise öğrencilerinin siber zorbalık davranışları ile ilişkisinin olmadığı istatistiksel bir şekilde ortaya konulmuştur. Çalışmanın bulgusunu destekler şekilde alanyazında sosyo-ekonomik düzey ile siber zorbalık olaylarına karşınma açısından anlamlı bir ilişki tespit edilmeyen çalışmalar bulunmaktadır (Çelik,2015; Karlier-Soydaş, 2011; Korkmaz, 2016). Fakat farklı sonuçların da olduğu görülmektedir. Türkoğlu (2013) tarafından yürütülen tez çalışmasında ailesinin gelir düzeyi diğer gruplara göre görece yüksek olan liselilerin siber zorbalık eğilimlerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Taştekin ve Bayhan (2018) tarafından 895 ergenin katılımı ile yürütülen çalışmada da aylık ortalama gelir düzeyi daha fazla olan ergenlerin siber zorbalık puanlarının da yüksek olduğu görülmüştür. Son olarak bir başka çalışmada sosyoekonomik düzeyinin yıllık gelir olarak alındığı bir araştırmada, yıllık geliri daha çok olanların siber zorbalık eğiliminin daha yüksek olduğu rapor edilmiştir (Ybarra ve Mitchell, 2004). Bulgular doğrultusunda ekonomik durum açısından siber zorbalık grupları arasında bir fark bulunmazken, alanyazında yüksek gelir düzeyine sahip ebeveynleri olan lise öğrencilerinin siber zorbalığa yönelik davranış gösterdikleri üzerinde durulmuştur. Bu açıdan ileride yürütülecek çalışmalarda ekonomik gelir değişkeni açısından sosyolojik açıdan yürütülecek nedensel-karşılaştırma türünde çalışmaların tablonun daha net görülmesini sağlayacağı düşünülmektedir.

İnternette tercih edilen uygulama türü değişkeni açısından lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri incelendiğinde lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeylerinde internette tercih edilen uygulama türüne göre bir farklılık görülmemiştir. Fakat ortalama puanlar temelinde dijital oyunlarla zaman geçirmeyi tercih eden lise öğrencilerinde siber zorbalık puanlarının diğer tercih edilen uygulamalara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bulguyu destekler şekilde bir tez araştırmasında öğrencilerin siber zorbalık düzeyleri arasında internet kullanım amacı değişkeni açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Çiftçi, 2015). Twyman ve diğerleri (2010) tarafından 11-17 yaş arası ergenlerin katılımıyla yürütülen çalışmada da benzer şekilde siber zorba davranışı gösteren ergenlerin bilgisayar ve mobil teknolojiler vasıtasıyla gerçekleştirdikleri sosyal aktivitelerde daha fazla zaman geçirdikleri bulgusu üzerinde durulmuştur. Taştekin ve Bayhan (2018) tarafından 895 ergenin katılımı ile yürütülen çalışmada da sosyal ağ sitelerini kullanım oranı ile siber zorbalık arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve internet kullanım özelliklerinin siber zorba davranış gösterme riski taşıdığı yorumu yapılmıştır. 11 lise öğrencisinin katılımıyla yürütülen nitel bir araştırmada da öğrencilerin siber zorbalığa en çok sosyal medya platformlarında maruz kaldıkları rapor edilmiştir (Dinç, 2020). Farklı ülkelerde siber zorbalık üzerine yürütülen çalışmalarda sosyal ağ sitelerinin problemleri kullanım üzerinde durulmuştur. Örnek olarak, 42 ülkede 180.919 ergen üzerinde yakın zamanda yapılan geniş çaplı bir çalışmada, Craig ve arkadaşları (2020) sosyal medya kullanımının, özellikle de problemleri sosyal medya kullanımının hem siber zorbalık mağduriyeti hem de suç işleme ile pozitif ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir.

Siber zorbalık ile akıllı telefon bağımlılığı, medya okuryazarlık değişkenleri arasındaki ilişkiler incelendiğinde ise lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri ile akıllı telefon bağımlılığı arasında pozitif yönde düşük anlamlı bir ilişki, medya okuryazarlık düzeyleri ve medya okuryazarlık alt boyutları ile siber zorbalık arasında negatif yönde düşük anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Öncelikle ilk değişken olan akıllı telefon bağımlılığı açısından alanyazın incelendiğinde çalışmaların yeterli olmadığı fakat diğer bağımlılık türleri ile siber zorbalığın ilişkisini araştıran çalışmaların varlığı tespit edilmiştir. Efe, Erdem ve Vural (2021) tarafından 546 lise öğrencisinin katılımı ile yürütülen nicel çalışmada siber zorbalık ile teknoloji bağımlılığının en belirgin türlerinden biri olan internet bağımlılığı arasındaki ilişki incelenmiştir. Bulgular göstermiştir ki; lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri ile internet bağımlılığı arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki vardır. . Günümüzde internetin akıllı telefon üzerindeki kullanımı artık çok yaygın olduğu düşünüldüğünde çalışmada elde edilen siber zorbalık ile akıllı telefon bağımlılığı arasındaki pozitif yöndeki düşük ilişki bulgusunu destekler niteliktedir. Başka bir çalışmada benzer şekilde teknoloji bağımlılığının bir başka türü olan sosyal medya bağımlılığı yüksek olan gençlerin aynı zamanda siber zorbalık eğilimlerine daha yatkın olduğu ifade edilmiştir (Bayhan, 2020). Ortaokul öğrencileri ile yürütülen bir çalışmada ergenlik dönemindeki

öğrencilerin siber zorbalık davranışları ile sosyal medya bağımlılıkları arasında orta düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Bolat ve Korkmaz, 2021). Lise düzeyinde katılımcıları olan bir tez araştırmasında ise 9. sınıfta öğrenim gören ve interneti aktif kullanan 550 lise öğrencisinin internet bağımlılığı ile siber zorbalık düzeyi arasında pozitif yönde zayıf doğrusal bir ilişki olduğu rapor edilmiştir. Öznel mutluluk açısından ele alınan çalışmalarda ise çevrimiçi oyun bağımlısı olan bireylerin kendilerini mutsuz ve depresif hissettikleri yönünde bulgular ortaya konulmuştur (Yılmaz ve Karaoğlan-Yılmaz, 2018). Yine benzer şekilde oyun bağımlılığının öznel mutluluk düzeyiyle negatif yönde anlamlı ilişkisi olduğunu rapor eden çalışmalar bulunmaktadır (Odabaş, 2016). Siber zorbalık ile öznel mutluluk arasında negatif yönde ilişkiler olduğu (Dilmaç ve Özkan, 2019) bilindiğine göre teknoloji bağımlılığının bir türü olan akıllı telefon bağımlılığının da siber zorbalık üzerindeki olumsuz etkisi dolaylı da olsa düşündürücüdür. Çünkü Derbyshire ve arkadaşları (2013) tarafından yapılan çalışmada problemlili internet kullanımının daha düşük not ortalaması, daha az fiziksel aktivite ve daha yüksek depresyon ve stres ile ilişkisi ortadadır. Sonuç olarak, alandaki çalışmalar ve bu araştırmanın ilişkisel bulguları sonucunda teknoloji bağımlılığı ki bunun kapsamında internet bağımlılığı, sosyal medya bağımlılığı ve akıllı telefon bağımlılığı ile siber zorbalık arasında ilişkileri olduğu görülmektedir. Böylece bulgular sonucunda teknoloji bağımlılığının artması ya da oluşması lise öğrencilerinin siber zorbalık eğilimini arttırdığı söylenebilir.

İkinci değişken olan medya okuryazarlık ile bağımlı değişken siber zorbalık arasındaki ilişkiye bakıldığında, belirtildiği gibi negatif yönde zayıf anlamlı bir ilişkinin varlığı ortaya çıkmıştır. Medya okuryazarlık ölçeğinin alt boyutları ile de siber zorbalık arasında negatif yönde zayıf anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Özellikle birinci boyut olan “Farkında olma, bilgi sahibi olma” faktörünün Spearman Rank katsayısı diğerlerine göre daha yüksektir. Destekler şeklinde yeni medya okuryazarlığı hakkında riskler ve olanaklar üzerine yazılmış bir makalede, fiziksel yaptırımın olmadığı özellikle sanal ortamda, nefret, aşağılama, hakaret etme, küfür, tehdit, sözlü ve cinsel içerikli taciz gibi birçok risklerden bahsedilmiştir. Bu tür risklere karşı ise bilinçli olma ve güvenli kullanımının yeni medya okuryazarlığının öne çıkan kavramlarından olduğu üzerinde durulmuştur (Karaduman,2019). Dinç (2020) tarafından 11 lise öğrencisinin katılımıyla yürütülen nitel bir çalışmada da öğrenciler, siber zorbalığın önlenmesi için özellikle okullarda dijital yurttaşlık ve medya okuryazarlığı eğitimleri ve seminerlerin önemi üzerinde hemfikir olmuşlardır. Üniversite düzeyinde katılımcıları olan çalışmaya göre katılımcıların dijital okuryazarlık ve siber zorbalığa ilişkin duyarlılık seviyelerinin yüksek olduğu görülmüştür. Aynı çalışmada katılımcıların dijital okuryazarlık ile siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyleri arasında pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir(Kozan ve Özek, 2019). Bu sonuç, öğretmen adaylarının daha küçük yaşlardaki eğitim süreçlerindeki medya okuryazarlık eğitiminin etkisi olabileceği düşünülebilir. Bir başka çalışmada, medya okuryazarlığının siber zorbalığı önleyici etkisi üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Sonuç olarak, çocukların medya okuryazarlığının daha kapsamlı formu olan yeni medya ortamlarında yasal kurallara ve etik değerlere uymalarının, akranlarıyla olan ilişkilere yansımalarının da olumlu olacağı ve öğrencilerin yeni medya konusundaki yetkinliklerinin artmasının siber zorbalık eylemlerinde azalmaya neden olacağı üzerinde durulmuştur (Akça, Sayımer, Salı ve Başak, 2014).

Çalışmanın bulguları sonucunda lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyinin düşük seviyede olduğu görülmüştür. Bu bulgular lise öğrencilerinin siber zorbalık ve sonuçları hakkında farkındalık sahibi olduğunu gösterebilir. Fakat siber zorbalık çalışmalarının doğası gereği nicel çalışmalarda lise öğrencilerinin cevaplarının doğruluğu tartışılabilir. Bunun yanında lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri cinsiyete göre erkek öğrencilerin lehine anlamlıdır. Bu bağlamda erkek öğrencilerin siber zorbalık davranışlarına daha meyilli oldukları söylenebilir. Diğer değişkenler olan sınıf düzeyi, okul türü, ebeveyn birliktelik durumu, ebeveyn ekonomik durumu ve internette tercih edilen ortam türü açısından siber zorbalık düzeyleri anlamlı farklılık göstermemiştir. Bu durum, alanyazındaki diğer çalışmalarla karşılaştırıldığında katılımcıların öğrenim gördükleri bölgenin kültürel ve sosyolojik özellikleri üzerinden yorumlanabilir. Araştırmanın temel amacı olan siber zorbalık ile akıllı telefon bağımlılığı ve medya okuryazarlığı arasındaki ilişkiler incelendiğinde ise lise öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılığının artmasının siber zorbalık davranışlarının artmasını sağlayabileceği tespit edilmiştir. Akıllı telefon bağımlılığı gibi bir olgunun belirtileri uzun süreler akıllı telefon ile zaman geçirmek, problemlili kullanımlar geliştirmek, depresyon, kaygı ve davranış değişimleri göstermek olduğu bilindiğine göre siber zorbalığı arttırmasının muhtemel olacağı düşünülmektedir. Lise öğrencilerinin medya okuryazarlık düzeyleri ile siber zorbalık arasındaki ilişkiler incelendiğinde medya

okuryazarlık düzeyi arttıkça ve özellikle “farkında olma, bilgi sahibi olma” özelliklerini kazanan lise öğrencilerinin siber zorbalık davranışlarına katılmayacakları düşünülmektedir. Fakat ilişki katsayıları açısından ortaya çıkan tabloda değişkenler arasında düşük düzeyde anlamlı ilişkiler olduğu da göz ardı edilmemelidir. Sonuç olarak, gençlerin sosyal iletişim için bilgi ve iletişim teknolojilerini yanlış kullanımının zararlı etkilerinden biri de siber zorbalık olgusudur. Bu zorbalık türü, sosyal etkileşim araçları olarak internet ve akıllı telefonların kullanımındaki hızlı artışa ayak uydurarak ivme kazanmaktadır. Özellikle sosyal amaçlar için bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanan genç kullanıcıların bu tür teknolojiyi kullanırken yaptıkları davranışların bireyler ve toplum açısından kabul edilebilir ya da kabul edilemez olduğunu bilmesi gerekmektedir. Bu açıdan medya okuryazarlığının gençler arasında siber zorbalığın önlenmesinde bir rol sahibi olması nedeniyle medya okuryazarlık kavramının teknolojinin gelişmesine paralel olarak kapsamının genişletilmesi ihtiyacı elzemdir (Livingstone ve Brake, 2010). Çünkü medya okuryazarlık veya yeni medya okuryazarlığı kavramı, siber zorbalıkla başa çıkmak için aracı bir niteliktedir (Akça ve diğ., 2014; Ata ve Adnan, 2016). Ayrıca akıllı telefon bağımlılığı riskinin bir başka risk teşkil eden siber zorbalık davranışlarına sebep olabileceği, bu yüzden bilgi ve iletişim teknolojilerinin bilinçli şekilde kullanılması her iki olgunun gelişiminde engelleyici olacaktır.

Çalışmada bulgular ve alanyazın doğrultusunda bazı öneriler verilmiştir. Önerilerin okunurluğu açısından maddeler halinde sıralanmıştır.

- Medya okuryazarlık eğitimine dâhil olarak eğitim-öğretim kapsamında tüm paydaşların (öğrenci, veli, öğretmen ve okul yöneticileri vb.) günümüzün iletişim şekli olan siber iletişim konusunda eğitilmeleri önerilebilir (Özdemir ve Akar, 2011).
- İnternet kullanımı açısından anaokul çocukları, aileler ve ilköğretim çocuklarına medya okuryazarlığının yanında bunun daha geniş kapsamlı şekli olan yeni medya okuryazarlığı konusunda kurs verilmesi gereklidir (Özmen, 2018). Bu eğitim sayesinde okul öncesinden başlayarak çocukların siber zorbalık ve akıllı telefon bağımlılığı gibi insan ve toplum sağlığını etkileyen olumsuz olguların farkında ve teknoloji kullanımı açısından ise bilinçli olacakları öngörülmektedir.
- Başta teknoloji bağımlılığı ve türlerinden biri olan akıllı telefon bağımlılığı ve bunun sonucunda ortaya çıkabilecek siber zorbalık davranışlarının ve siber kurbanın problemlerinin engellenebilmesi için farkındalık eğitimleri verilmelidir. Bu eğitimlerin eğitimin-öğretimin her kademesinde tekrar tekrar zorunlu bir şekilde görülmesi gereklidir.
- İlköğretim müfredatlarında seçmeli olarak okutulan “Medya Okuryazarlığı” dersinin müfredatlarda eleştirel yeni medya okur-yazarlığı olarak güncellenmesi gereklidir. Ayrıca dersin zorunlu ve işlevsel olarak işlenmesi gerekmektedir. Son olarak, bu ders kapsamındaki konuların ve özellikle yeni medyanın getirebileceği sorunların, hem öğrencilere hem öğretmenlere ve hem de anne ve babalara hizmet içi eğitim ve seminerler ile anlatılması önerilmektedir (Bayhan, 2020). Çünkü siber zorbalıkla mücadelede çocuklar kadar anne ve babaların da yeni medya okuryazarı olmaları gerekmektedir. Böylelikle, yeni medyayı uzman bir şekilde kullanan anne ve babalar, çocuğunun sanal dünyadaki teknoloji kullanımlarını kontrol altına alıp, siber zorbalık eylemi durumunda ona mentörlük yapabilecektir (Akca ve diğ., 2014).
- Siber zorbalık kavramına bütüncül yaklaşılarak hem mutlak inançlı, şizotipal ruh halinin tedavisinde, hem de siber zorbalığın engellenmesinde medya okuryazarlık eğitimi kapsamında ya da tekil olarak öğrencilere felsefe, sosyoloji, psikoloji, etik derslerinin işlevsel bir şekilde sunulması, insan olma açısından önem arz etmektedir (Bayhan, 2020).
- Çalışmanın bulguları her ne kadar internet üzerinde tercih edilen uygulama türü açısından siber zorbalık grupları arasında fark olmadığını gösterse de ergenlerin %97'den fazlasının sosyal medyayı (YouTube, Facebook, Instagram veya Snapchat gibi) kullandığı göz önüne alındığında (Kutok ve diğ., 2021), sosyal medyanın güvenli kullanımını öğretmeyi amaçlayan müdahaleler (Aizenkot ve Kasy-Rosenbaum, 2021) hakkında bilgi sahibi olunmalıdır.
- Ergenlerin BIT kullanımına ilişkin ebeveyn denetimi, ebeveynlere ve öğretmenlere yönelik eğitimler ve okullarda bilişim teknolojileri iletişim (medya) okuryazarlığı dersleri verilmelidir (Beyazıt, Şimşek ve Ayhan, 2017).
- Siber zorbalık duyarlılığı sağlayan ve teknolojinin etik kurallara göre bilinçli kullanımını gelecek nesillere aktarmada büyük görev sahibi olan BÖTE bölümlerinin (Gezgin ve Çuhadar,

2012) üniversitelerde tekrar aktif hale getirilmesi için gerekli eğitim politikalarının gözden geçirilmesi gerekmektedir.

- İleride yürütülecek çalışmalarda, bu değişkenler arasındaki aracı rolü olan özellikle psikolojik etmenlerin araştırılması önerilmektedir. Yine farklı bölgeleri içerisinde bulunduran sosyolojik ve kültürel açıdan karşılaştırmalı olarak öğrencilerin durumları incelenmelidir. Son olarak, siber zorbalık çalışmalarının doğası gereği öğrencilerden alınacak verilerin doğruluğu ve olayları yansıtanın kesinliği açısından sınırlılıklar yürütülecek araştırmalar öncesinde düşünülmelidir.

Sınırlılıklar

Çalışmada bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Veri toplama süreci, yüz yüze öğretim esasına dayalı bir şekilde planlanmasına rağmen bu sürecin pandemi yüzünden çevrimiçi olarak yapılması katılımcı sayısını düşürmüştür. Ayrıca pandemi yüzünden araştırmaya katılabilecek Uzunköprü’de öğrenim gören lise öğrencilerinin internete erişim, bilgisayar ve akıllı telefon sahibi olma durumları oluşturulan araştırma formuna ulaşabilen lise öğrencisi sayısını ve anketlerin cevaplanma sürecini sınırlandırmıştır. Son olarak, çalışmada verilerin normal dağılım varsayımı doğrulayamadığından parametrik testlere göre daha duyarsız olan parametrik olmayan testler kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aizenkot, D., & Kashy-Rosenbaum, G. (2021). The effectiveness of safe surfing intervention program in reducing WhatsApp cyberbullying and improving classroom climate and student sense of class belonging in elementary school. *Journal of Early Adolescence*, 41, 550-576.
- Akça, E. B., Sayımer, İ., Salı, J. B., & Başak, B. E. (2014). Okulda siber zorbalığın nedenleri, türleri ve medya okuryazarlığı eğitiminin önleyici çalışmalarındaki yeri. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 17-30.
- Akın, G. (2018). *Erzincan Üniversitesi öğrencilerinde akıllı telefon bağımlılık düzeyinin belirlenmesi ve ilişkili faktörlerin değerlendirilmesi*. Uzmanlık Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Akkoyunlu, A. (2020). “Siber Zorbalık İle İlgili 11 Gerçek”, <https://bitdefender.com.tr/siber-zorbalik-ile-ilgili-11-gercek> sitesinden erişilmiştir (Erişim Tarihi: 02.03.2022).
- Aktan, A. K., & Kutlay, Ö. (2021). Tıp Fakültesi Öğrencilerinde Akıllı Telefon Bağımlılığı, Depresyon ve Anksiyete Arasındaki İlişki. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(2).
- Aktaş, H., & Yılmaz, N. (2017). Üniversite gençlerinin yalnızlık ve utangaçlık unsurları açısından akıllı telefon bağımlılığı. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(1), 85-100.
- Aktepe, E., Olgaç-Dündar, N., Soyöz, Ö & Sönmez, Y. (2013). Possible internet addiction in high school students in the city center of Isparta and associated factors: a cross-sectional study. *The Turkish Journal of Pediatrics*, 55(4), 417-425.
- Alavi, S. S., Maracy, M. R., Jannatifard, F., & Eslami, M. (2011). The effect of psychiatric symptoms on the internet addiction disorder in Isfahan's University students. *Journal of research in medical sciences: The official journal of Isfahan University of Medical Sciences*, 16(6), 793.
- Alıkaşifoğlu, M. (2012). İnternet kullanımı ve çocuk ve ergen sağlığı Türk pediatri kurumu TBMM Sunusu, <https://www.tbmm.gov.tr> adresinden erişilmiştir (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
- Al-Barashdi, H. S., Bouazza, A., & Jabur, N. H. (2015). Smartphone addiction among university undergraduates: a literature review. *Journal of Scientific Research & Reports*, 4(3), 210-225.
- Altun, A. (2005). *Gelişen Teknolojiler ve Yeni Okuryazarlıklar*, Ankara: Anı
- Andersen, N. (2002). New media and new media literacy. Thinking critically about media: Schools and families in partnership cable in the classroom, 30-35.
- Arıca, O. T. (2009). Psychiatric symptomatology as a predictor of cyberbullying among university students of Ed. *Eurasian Journal ucational Research*, 34, 167-184
- Arıca, O. T. (2011). Siber Zorbalık: Gençlerimizi bekleyen yeni tehlike. *Kariyer Penceresi*, 2(6), 10-12.
- Arıca, T. O., Kımay, H. & Tanrıku, T., (2012). Siber Zorbalık Ölçeği'nin İlk Psikometrik Bulguları. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 101-117.
- Ata, R., & Adnan, M. (2016). Cyberbullying Sensitivity and Awareness among Entry-Level University Students. *Online Submission*, 13(3), 4258-4267.
- Atik, G., Özmen, O. & Kemer, G. (2012). Bullying and submissive behavior. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 45(1), 191.
- Ayas, T., (2011). *Lise öğrencilerinin sanal zorba ve kurban olma yaygınlığı*. 11. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresinde sunulan bildiri. Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi, İzmir/Türkiye, 3-5 Ekim.

- Ayas T. & Horzum M. B. (2012), Sanal zorba / kurban ölçek geliştirme çalışması. *Akademik Bakış Dergisi*, 19, 1-1.
- Bayar, Y., & Uçanok, Z. (2012): Okul sosyal iklimi ile geleneksel ve sanal zorbalık arasındaki ilişkiler: Genellenmiş akran algısının aracı rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 27(70).
- Bayhan, V. (2020). Z kuşağı lise gençlerinde sosyal medya bağımlılığı ile siber zorbalık ve siber mağduriyet deneyimleri. *İlahiyat Akademi*, (12), 117-144.
- Baykal, F. (2016). *Lise öğrencilerinde siber zorbalık ve mağduriyetin ailedeki koruyucu etmenlerle ilişkisi: Afyonkarahisar İli örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Belsey, W. B. (2004). Cyberbullying: An emerging threat to the “Always on” generation. www.cyberbullying.ca/pdf/Cyberbullying sitesinden erişilmiştir (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
- Beyazıt, U., Şimşek, Ş., & Ayhan, A. B. (2017). An examination of the predictive factors of cyberbullying in adolescents. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 45(9), 1511-1522.
- Binark, M. & Bayraktutan, G. (2013). *Ayın Karanlık Yüzü: Yeni Medya ve Etik*. İstanbul: Kalkedon.
- Bolat, D., & Korkmaz, Ö. (2021). Ortaokullarda Ergenlik Çağındaki Öğrencilerin Siber Zorbalık Davranışları, Sosyal Medya Bağımlılıkları ve Sosyal Medya Bozuklukları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 25(1), 253-268.
- Bolle, C. (2014). *Who is a Smartphone Addict? The Impact of Personal Factors and Type of Usage on Smartphone Addiction in a Dutch Population*. Unpublished Master's Thesis, University of Twente, Enschede.
- Campbell, M. A. (2005). Cyber bullying: An old problem in a new guise. *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 15(1), 68-76.
- Carbonell, X., Oberst, U., & Beranuy, M. (2013). The cell phone in the twenty-first century: A risk for addiction or a necessary tool. In P. A. Miller (Ed.), *Principles of addiction* 901-909. San Diego: Elsevier Academic Press.
- Chang F.C., Chiu, C.H., Lee C.M., Chen, P.H., & Miao, N.F. (2014). Predictors of the initiation and persistence of internet addiction among adolescents in Taiwan. *Addict Behav*, 39 (10), 1434-1440.
- Choi, S-W., Kim, D-J. Choi, J-S., Ahn, H. Choi, E-J., Song, W-Y. Kim, S. & Youn, H. (2015). Comparison of risk and protective factors associated with smartphone addiction and Internet addiction. *Journal of Behavioral Addictions*, 4(4), 308-314.
- Craig W, Boniel-Nissim M, King N, Walsh SD, Boer M, Donnelly PD, (2020). et al. Social media use and cyberbullying: A cross-national analysis of young people in 42 countries. *J Adolesc Health*, 66(6S), 100-108.
- Çelik, A. A. (2015). *Lise öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri ile algılanan sosyal destek düzeyleri arasındaki ilişkinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Mevlana Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı.
- Çiftçi, H. (2015). *Lise öğrencilerinin siber zorbalık eğilimlerinin facebook tutumu ile ilişkisinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü., Marmara Üniversitesi.
- Çiftçi, H. (2018). Siber Zorbalık Davranışları ve Siber Mağduriyet Düzeylerinin Karşılaştırılması. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6), 887-897.
- Çiftçi, S., & Sakallı, H. (2015). Sınıf öğretmeni adaylarının dijital vatandaşlık düzeyleri ile siber zorbalık eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim teknolojisi kuram ve uygulama*, 6(2), 100-119.
- Çivilidağ, A. ve Cooper, H. T. (2013). Ergenlerde Siber Zorba ve Öfkenin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma: Niğde İli Örneği. *International Journal of Social Science*, 6(1), 497-511.
- Daysal, B., & Yılmazel, G. (2020). Halk sağlığı gözüyle akıllı telefon bağımlılığı ve ergenlik. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 14(2), 316-322.
- Demir, Ö., & Seferoğlu, S. S. (2016). Bilgi okuryazarlığı, internet bağımlılığı, sanal aylıklık ve çeşitli diğer değişkenlerin sanal zorbalık ile ilişkisinin incelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 3(1), 1-26.
- Derbyshire, K. L., Lust, K. A., Schreiber, L. R., Odlaug, B. L., Christenson, G. A., Golden, D. J., & Grant, J. E. (2013). Problematic Internet use and associated risks in a college sample. *Comprehensive psychiatry*, 54(5), 415-422.
- Dilmaç, B., & Özkan, C. (2019). Lise Öğrencilerinde Öznel Mutluluk Suçluluk ve Utancın Yordayıcısı Olarak Siber Zorbalık. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 17(1), 195-212.
- Dinç, E. S. (2020). Sosyal Medya Ortamlarında Siber Zorbalık: Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık Deneyimlerinin İncelenmesi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 4(1), 24-39.
- Efe, Y. S., Erdem, E., & Vural, B. (2021). Lise Öğrencilerinde Siber Zorbalık ve İnternet Bağımlılığı. *Bağımlılık Dergisi*, 22(4), 465-473.
- Erbıçer, E. S. (2019). Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyetin Sosyal Uyuma ve Bazı Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1-24.
- Erdoğan, E. (2021). Dijital Okuryazarlık ve Siber Zorbalık: Ortaokul Öğrencilerine Yönelik Bir İlişkisel Tarama Araştırması. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 7(2), 61-76.

- Erdur-Baker, Ö. & Kavşut, F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: siber zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, (27).
- Eroğlu, Y., Aktepe, E., Akbaba, S., Işık, A. & Özkorumak, E. (2015). Siber zorbalık ve mağduriyetin yaygınlığının ve risk faktörlerinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 40(177), 93-107.
- Eroğlu, Y. & Peker, A. (2011). Aileden ve arkadaştan algılanan sosyal destek ve siber mağduriyet: Yapısal eşitlik modeliyle bir inceleme. *Akademik Bakış Dergisi*, 27, 1- 20.
- Gezgin, D. M. (2018). Understanding patterns for smartphone addiction: Age, sleep duration, social network use and fear of missing out. *Cypriot Journal of Educational Sciences*, 13(2), 166-177.
- Gezgin, D. M., & Çuhadar, C. (2012). Bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi bölümü öğrencilerinin siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeylerinin incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 93-104.
- Gezgin, D. M., Gurbuz, F., & Barburolu, Y. (2021). Undistracted Reading, Not More or Less: The Relationship between High School Students' Risk of Smartphone Addiction and Their Reading Habits. *Technology, Knowledge and Learning*, 1-17.
- Gezgin, D. M., Hamutoğlu, N. B., Samur, Y., & Yıldırım, S. (2018). Genç nesil arasında yaygınlaşan bir bağımlılık: Akıllı telefon bağımlılığının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 8(2), 212-231.
- Gezgin, D. M., & Mihci, C. (2020). Smartphone Addiction in Undergraduate Athletes: Reasons and Effects of Using Instagram Intensively. *International Journal of Technology in Education and Science*, 4(3), 188-202.
- Griffiths M.D. (1996). Internet addiction: An issue for clinical psychology. *Clinical Psychology Forum*, 97, 32-36.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2005). Cyberbullying Fact Sheet. 10 Kasım 2021 tarihinde erişilmiştir.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2009). Bullying, cyberbullying, and suicide. *Archives of suicide research*, 14(3), 206-221.
- Hobbs, R. (2010). Dijital Çağda Medya Okuryazarlığını Yeniden Tanımlamak. (F. Yıldız, Dü.) *Akademia*, 87-95.
- Jols T. & Thoman E. (2008). 21. Yüzyıl Okuryazarlığı: Medya Okuryazarlığına Genel Bir Bakış ve Sınıfçı Etkinlikler. Cevat Elma & Alper Kesken (Translated by) Ankara: Ekinoks Yayınevi.
- Karaduman, S. (2019). Yeni medya okuryazarlığı: Yeni beceriler/olanaklar/riskler. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 683-700.
- Karaman, M. K., & Karataş, A. (2009). Öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeyleri. *İlköğretim Online*, 8(3), 798-808.
- Karasar, N. (1998). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karlier-Soydaş, D. (2011). *Ergenlerde ebeveyn izlemesi, sanal zorbalık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkilerin cinsiyete göre incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Kim, S. & Zeelim-Hovav, A.,(2011). "The Impact of Smart Phone Usability on Group Task Performance in a University Environment: Media Synchronicity Perspective", Confirm 2011 Proceedings, 24.
- Ko, C. H., Yen, J. Y., Liu, S. C., Huang, C. F., & Yen, C. F. (2009). The associations between aggressive behaviors and Internet addiction and online activities in adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 44(6), 598-605.
- Koç, B., Gül, A., Temli-Güneş, D., Aksoy, C., Arslantürk, S. & Küçükkeskici, B. (2018) Üniversite Öğrencilerinin Akıllı Telefon Bağımlılıklarının Saldırganlık Eğilimleri Üzerindeki Rolü. *Sanal alem /medya şiddeti*, 78-117, Hegem Yayınları-Ankara.
- Korkmaz, A. (2016). Siber zorbalık davranışları sergileme ve siber zorbalığa maruz kalma durumlarının karşılaştırılması. *TRT akademi*, 1(2), 620-639.
- Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of adolescent health*, 41(6), 22-30.
- Kozan, M., & Özek, M. B. (2019). Böte Bölümü Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık Düzeyleri ve Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılıklarının İncelenmesi. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), 107-120.
- Kuss, D. J., & Griffiths, M. D. (2011). Online social networking and addiction—a review of the psychological literature. *International journal of environmental research and public health*, 8(9), 3528-3552.
- Kutok, E. R., Dunsiger, S., Patena, J. V., Nugent, N. R., Riese, A., Rosen, R. K., & Ranney, M. L. (2021). A Cyberbullying Media-Based Prevention Intervention for Adolescents on Instagram: Pilot Randomized Controlled Trial. *JMIR Mental Health*, 8(9), e26029.
- Kwon M, Kim D-J, Cho H, et al. (2013). The Smartphone Addiction Scale: Development and Validation of a Short Version for Adolescents. *Plos One*, 8(12), 1–7.
- Levin, D., Arafeh, S., Deniz, C. B., & Gottesman, J. (2004). Navigating the children's media landscape: A parent's and caregiver's guide. American Institutes for Research, Washington, DC.
- Li, Q. (2006). Cyber bullying in schools: a research of gender differences. *Sch Psychol Int*, 27, 157–170.
- Li, Q. (2008). A cross-cultural comparison of adolescents' experience related to cyberbullying. *Educational Research*, 50(3), 223- 234.
- Livingstone, S., & Brake, D. R. (2010). On the Rapid Rise of Social Networking Sites: New Findings and Policy Implications. *Children & Society*, 24(1), 75-83.

- Minkinen, S. (1978). A General Curricular Model for Mass Media Education. Altamira: J. M. Llorca for UNESCO.
- Mustafaoglu, R., Yasaci, Z., Zirek, E., Griffiths, M. D., & Ozdinler, A. R. (2021). The relationship between smartphone addiction and musculoskeletal pain prevalence among young population: a cross-sectional study. *The Korean Journal of Pain*, 34(1), 72.
- Noyan, C. O., Enez Darçın, A., Nurmedov, S., Yılmaz, O., & Dilbaz, N. (2015). Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeğinin Kısa Formunun üniversite öğrencilerinde Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 16.
- Odabaş, Ş. (2016). *Üniversite öğrencilerinin online oyun bağımlılığı düzeylerinin öznel mutluluk düzeyleriyle ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Özdemir, M., & Akar, F. (2011). Lise öğrencilerinin siber-zorbalığa ilişkin görüşlerinin bazı değişkenler bakımından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 4(4), 605-626.
- Özbay, A. (2013). *Ergenlerde Siber Zorbalık, Siber Mağduriyet, Aleksitimi ve Öfke İfade Etme Biçimleri Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fatih Üniversitesi, İstanbul.
- Özmen, Ş. Y. (2018). Dijital Şiddet, Siber Zorbalık ve Yeni Medya Okuryazarlığı Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of International Social Research*, 11(61).
- Padır, M. A. (2017). Teknolojinin Olumsuz Etkileri (editör: Ayas, T. ve Horzum, MB, 3. Baskı). *Akıllı Telefon Bağımlılığı*. Vize Yayıncılık: Ankara.
- Patchin, J.W. & Hinduja, S.. (2006) "Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying." *Youth violence and juvenile justice* 4(2), 148-169.
- Pepler, D. J., Craig, W. M., Connolly, J. A., Yuile, A., McMaster, L., & Jiang, D. (2006). A developmental perspective on bullying. *Aggressive Behavior*, 32, 376-384.
- Prihastuty, R., Swaraswati, Y., Rahmawati, D. A., & Khasanah, S. N. D. (2019). "Social Media Literacy Training for Preventing Cyberbullying Intention among Senior High School Students." *International Summit on Science Technology and Humanity*, 172-180.
- Raskauskas, J., & Stoltz, A.D. (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology*, 43, 564-575.
- Samaha, M., & Hawi, N. S. (2016). Relationships among smartphone addiction, stress, academic performance, and satisfaction with life. *Computers in human behavior*, 57, 321-325.
- Semerci, A. (2017). Lise öğrencilerinin siber zorbalık ve mağduriyet durumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(4), 1285-1300.
- Shariff, S., (2008). *Cyber-bullying: Issues and solutions for the school, the classroom and the home*. New York: Routledge.
- Süslü, D. P., & Oktay, A. (2018). Lise öğrencilerinde siber zorbalık ve siber mağduriyetle ilişkili bazı değişkenlerin incelenmesi. *Elementary Education Online*, 17(4).
- Şata, M., Çelik, İ., Ertürk, Z. ve Taş, U. E. (2016). Akıllı telefon bağımlılığı ölçeğinin (atbö) türk lise öğrencileri için uyarılama çalışması. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 7(1), 156-169.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics* (5th ed.). Boston MA: Allyn & Bacon
- Tamura, H., Nishida, T., Tsuji, A. & Sakakibara, H. (2017). Association between excessive use of mobile phone and insomnia and depression among Japanese adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(7), 701-712.
- Taştekin, E., & Bayhan, P. (2018). Ergenler arasındaki siber zorbalığın ve mağduriyetin incelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 5(2), 21-45.
- Thomé, S., Härenstam, A. & Hagberg, M. (2011). Mobile phone use and stress, sleep disturbances, and symptoms of depression among young adults - a prospective cohort study. *BMC Public Health*, 11(66), 1-11.
- Tavolacci, M. P., Meyrignac, G., Richard, L., Dechelotte, P. & Ladner, J. (2015). Problematic use of mobile phone and nomophobia among French college students. *European Journal of Public Health*, 25(3), 206.
- Ting, C. H., & Chen, Y. Y. (2020). Smartphone addiction. In *Adolescent Addiction* (Second Edition, 215-240). Academic Press.
- Türkoğlu, S. (2013). *Ergenlerin problemleri internet kullanımları ile siber zorbalık eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Twyman, K., Saylor, C., Taylor, L.A. ve Comeaux, C. (2010) Comparing children and adolescents engaged in cyberbullying to matched peers. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 13(2), 195-199.
- UNICEF, (Şubat 2019). "Dünyada gençlerin %70'inin maruz kaldığı online zorbalık ve tacizin önlenmesi için", <https://www.unicefturk.org/yazi/guvenliinternetgunu> sitesinden erişilmiştir (Erişim Tarihi: 27.02.2022).
- Ünver, H., & Koç, Z. (2017). Siber zorbalık ile problemleri internet kullanımı ve riskli internet davranışı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(2), 117-140.
- Walrave M. & Heirman W. (2011). Cyberbullying: Predicting victimization and perpetration. *Child Soc.* 25(1):59-72.

- Willard, N. (2005). Educator's guide to cyberbullying addressing the harm caused by online social cruelty (Erişim Tarihi: 04.04.2022).
- Willard, N. E. (2007). *Cyberbullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social aggression, threats, and distress*. Research press.
- Wolak, J., Mitchell, K., & Finkelhor, D. (2007). Close online relationships in a national sample of adolescence. *Adolescence*, 37, 441-455.
- Yaman, E., Eroğlu, Y. & Peker, A. (2011). *Okul Zorbalığı ve Siber Zorbalık*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Yazğılı, E., & Baykara, M. (2021). Siber Zorbalık Tespit Yöntemleri Potansiyel Uygulama Alanları ve Zorluklar. Dicle Üniversitesi. *Mühendislik Fakültesi Mühendislik Dergisi*, 12(1), 23-35
- Ybarra, M.L. & Mitchell, K.J. (2004). Youth engaging in online harassment: associations with caregiver-child relationships, Internet use, and personal characteristics. *Journal of Adolescence*, 27 (3), 319-336.
- Yılmaz, R., & Karaoğlan Yılmaz, F. G. (2018). *Üniversite öğrencilerinin çevrimiçi oyun bağımlılıkları ile yalnızlık ve depresyon eğilimleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. I. Uluslararası Eğitimde ve Kültürde Akademik Çalışmalar Sempozyumu, 13-15 Eylül, Mersin-Türkiye.
- Young, K. (1996). Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. *Cyber Psychology and Behaviour*, 1(3), 237-244.
- Young, K. S. (2004). Internet addiction: A new clinical phenomenon and its consequences. *American Behavioral Scientist*, 48(4), 402-415.
- Yüksel, M., & Yılmaz, E. (2016). Lise öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *İlköğretim Online*, 15(3).